

עיונים בדיני בור

תוכן:

פתיחה

- א. היחס בין בור לשאר אבות נזיקין
  - ב. גדר החומרא בבור ש'תחילת עשייתו לנזק'
  - ג. בור ' ובור ט'.
- שיטת התוספות
- ד. מחלוקת רב ושמואל בבור שלא הפקירו.
- התוספות והרשב"א (כח:) לעומת התוספות (ג):
- שיטת רש"י
- ה. מחלוקת רבי ורבנן בחופר בור ובא אחר והשלימה
  - ו. פטור מיתת אדם ונזקי כלים בבור.
- היחס שבין אדם וכלים בנזקי בור
- ביאור הטעם של פטור מיתת אדם ונזקי כלים בבור
- פטור נזקי כלים בבור בשיטת הירושלמי

פתיחה

בענין נזקי בור אומרת התורה: "וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור ולא יכסנו, ונפל שמה שור או חמור, בעל הבור ישלם, כסף ישיב לבעליו, והמת יהיה לו".¹

חז"ל מזהים שהמאפיין של אב נזק בור, שעל פיו נרחיב את החיוב לתולדות הדומות לו, הוא 'שתחילת עשייתו לנזק', משא"כ בשאר אבות נזקים שאין תחילת עשייתן לנזק'¹ (ג., ו.).

דבר נוסף שמוחד בבור הוא, שאדם החופר בור חייב אף שהבור הוא ברה"ר ואין זה ממונו. וזהו מה שאומר רבי אלעזר (פסחים ו.; ב"ק כט.): 'שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאו הכתוב כאילו ברשותו, ואלו הן: בור ברשות הרבים, וחמץ משש שעות ולמעלה'.

ואומרים הראשונים על דברי רבי אלעזר אלו שהפותר בור ברה"ר חייב בנזקי הבור אף שהבור אינו שלו, שהרי הבור הוא ברה"ר, וזה אפילו כאשר הוא בעצמו חפר או כרה את הבור מכיוון שאין רשות הרבים קנויה לו כלל. ומבואר שהכתוב לא עשה את הבור עצמו של החופר, אלא שחייבו הכתוב בנזקי הבור כאילו הוא בעליו.

ובמאמר זה ננסה לעמוד על חידוש התורה באב 'בור', על הגדרות החיוב והתכונות שבו, ועל יחודו משאר אבות נזיקין השונים, ועוד.²

א. היחס בין בור לשאר אבות נזיקין

תוספות (ב. ד"ה ולא) לומדים מדברי המשנה, שלולא ההבדלים שהמשנה מוצאת באבות נזיקין שמחמתם אי אפשר ללמוד את אבות נזיקין אחד מהשני, היה ניתן ללמוד את אבות נזיקין אחד מהשני, ומוכח מכך 'שעונשין ממון מן הדין'. אלא שמקשה התוספות שבמכילתא רואים בדיוק

¹ עיין לקמן בחלק ב' בביאור גדר החומרא שבתחילת עשייתו לנזק.

² וזהו המקום לציין ולהודות לחברותי הבה"ח ברק אשוואל נ"י, אשר חלק מהדברים שנכתבו במאמר נתלבנו יחד בלימוד משותף.

הפוך שאין עונשים ממון מן הדין, שהרי נאמר בתורה על פרשיית בור "כי יפתח וכי יכרה" אם על פתיחה חייב על כרייה לא כל שכן אלא ללמדך שאין עונשים ממון מן הדין. ותוספות נדחק לתרץ שהמכילתא היא לא עיקר שהרי הגמרא בדף נא. דורשת את הפסוק לענין אחר, ולכך אין קושי גדול מהפסוק של 'כי יפתח וכי יכרה'.

הרשב"א (ב: ד"ה מחוברת) לומד מהמשנה כפי שדייק תוספות שאכן עונשין ממון מן הדין, ומקשה ג"כ את הקושיא שהקשה תוספות מהמכילתא, שממנה רואים שאין עונשים ממון מן הדין, אך מתרץ את הקושיא באופן אחר מאיך שתירץ תוספות ואומר כך:

"מסתברא לי דלא אמרו כן אלא בנזקי בור מפני שהוא חדוש וליכא בכלהו נזיקין דכותיה לפי שאין דרכו לילך ולהזיק ועוד שאינו שלו ואפ"ה עשאו הכתוב כאילו הוא שלו ועוד שהניזק בא לרשותו של מזיק דהיינו חלל הבור ואין עונשין מדין כזה שאין לך בו אלא חדושו אבל שאר נזיקין שממונו הולך ומזיק עונשין בהן מן הדין".

הרשב"א מתרץ שמה שאמרו במכילתא שאין עונשין ממון מן הדין נאמר רק לאב נזק בור, שהרי בבור יש ג' הבדלים וחסרונות מהותיים המבדילים אותו משאר אבות נזיקין, כך שגם אם היינו לומדים אבות נזיקין מן הדין, עדיין לא היינו לומדים את בור מהם, והרשב"א מציין מהם ג' ההבדלים:

א. "לפי שאין דרכו לילך ולהזיק". לעומת שאר אבות נזיקין שהם הולכים ומזיקים, הרי שהבור עומד במקומו ולא הולך ופועל הזק.

ב. "שאינו שלו ואפ"ה עשאו הכתוב כאילו הוא שלו". שאר אבות נזיקין הם תחת הכותרת 'ממונו שהזיק', לעומת זאת בור הרי הוא נמצא ברה"ר ורה"ר אינה ממנו של אדם ואינה ברשותו, ואם כן אין בבור את הכותרת של ממנו שהזיק, וצריכים להגיע לחידוש שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו להתחייב על הנזק שיקרה תחת הבור.

ג. "שהניזק בא לרשותו של מזיק דהיינו חלל הבור". לא רק שהבור אין דרכו לילך ולהזיק, אלא גם כאשר הניזק בא אל הבור הוא זה שהזיק עצמו מהבור. ואם כך היה בעל הבור יכול לטעון לניזק שהוא זה שהזיק את עצמו ולא אני הזקתי אותך.

בהגדרה זו שמגדיר הרשב"א בחיוב בור עוד נשתמש בהמשך, ונבאר על פי זה יסודות שבגדרי החיוב של בור.

ב. גדר החומרא בבור ש'תחילת עשייתו לנזק'

ניתן להבין את צד החומרא שבתחילת עשייתו לנזק שפירושו- שמתחילת עשייתו מיד באותה שעה הוא ראוי להזיק כמו שהוא, כלומר שכל סיבות ההיזק מונחות כבר בבור מרגע יצירתו ויש לו שם מזיק מושלם, והבור לא צריך לעבור תהליך להכשרת הנזק, אלא רק שיתקל בו ניזק ויוזק, וכן באבנו סכינו ומשאו (=אסו"מ) שהניחן ברשות הרבים שהם תולדה של בור, שהרי מיד ברגע הנחתם הם ראויים להזיק כמו שהם. וזה לעומת שאר אבות נזיקין, בשור לדוגמא, אף שהשם מזיק והיכולת להזיק כבר קיים בטבע השור, מ"מ עשיית הנזק בפועל תלויה ברצון ובמעשיו של השור, וכן באש במקום שבו הודלקה האש אין לה עדיין יכולת להזיק, ורק אחרי שיתערב באש הכח האחר אז היא תהיה ראויה להזיק.

וכך ניתן להבין מדברי רש"י בדף ג: שכתב על דברי הגמרא שבור תחילת עשייתו לנזק שפירושו שמרגע ההנחה של האסו"מ ברשות הרבים או מרגע חפירת הבור הוא עומד להזיק. אלא שהגמרא בדף ו. שאומרת על בור שתחילת עשייתו לנזק, מדברת על אסו"מ שהניחן בראש הגג והם נקראים תחילת עשייתו לנזק כמו בור, ולכאורה מקרה זה מעלה קושיא על ההבנה שהעלנו בגדר 'תחילת עשייתו לנזק', שכן אסו"מ המונחים בראש הגג אינם מוכנים להזיק?! אלא שכתבו השיטה מקובצת (בכתבי יד נוספים) והרש"ש שאסו"מ החשובים תחילת עשייתו לנזק לא בשעה שהם מונחים בראש הגג קאי, שהרי בזמן שהם על הגג אין הם ראויים להזיק, אלא בשעה שנפלו לרשות הרבים ונעשו בור אז הם נעשים תחילת עשייתם לנזק (ובהתאם לכך הם מפרשים את מהלך דברי הגמרא בדף ו.). ולפי דבריהם אנו נשארים עם ההגדרה שהגדרנו לעיל 'שתחילת עשייתו לנזק' היינו שהבור נשלם שם המזיק שבו מרגע עשייתו, ומשם ואילך הוא עומד וראוי להזיק.

אלא שרש"י בדף ו. בד"ה 'היינו בור' פירש אחרת מדבריהם: "...דהא נמי תחילת עשייתו לנזק שהיה ליה לאסוקי אדעתיה שסופו ליפול ברוח מצויה". הרי שרש"י מבאר ואף סותר להבנה ברש"י בדף ג:, שאסו"מ בראש הגג חשיב תחילת עשייתו לנזק משום שיכולים ליפול ברוח מצויה. והגדר העולה מדברי רש"י לתחילת עשייתו לנזק הוא לא כמו שהבנו לעיל שהבור עומד ומוכן להזיק ולכן מקרי תחילת עשייתו לנזק?! ונראה לבאר את שיטת רש"י בגדר החומרא של הבור 'שתחילת עשייתו לנזק' על פי הבנת הראב"ד, הכותב:

"כל דבר שאין רשות לבני אדם להניחו שם והנזק מצוי לו משם קרי ליה תחילת עשייתו לנזק, וזהו בור ברשות הרבים... מפני שהוא מקלקלו והנזק מצוי בו, וכן אסו"מ שהניחן בראש גגו אין דרך בני אדם להניחן בראש הגג מפני שהנזק מצוי משם..."

ניתן לראות מדברי הראב"ד שמגדיר שתחילת עשייתו לנזק פירושו של דבר הוא שהדבר נעשה מתחילתו להזיק, כמו שאומר לגבי בור שהזק מצוי בו, וכמו כן באסו"מ בראש הגג שמצוי הדבר שהאסו"מ נופל על ידי רוח ולכן ההנחה שם חשובה כתחילת עשייתו לנזק, שהגדר הוא שהדבר נעשה להזיק. משא"כ בשאר אבות נזיקין שתחילת עשייתו לא נעשתה בכדי להזיק: בשור תחילת גידול השור לשם שחיטה או עבודה ולא לשם נזקים, וכן באש כפי שמציין הרשב"א בדף ה: שאש לא נחשבת תחילת עשייתה לנזק משום "שזה מדליק בתוך רשותו לצרכו והלכה חוץ מרשותו והזיקה", מבואר מדברי הרשב"א שעיקר האש עומדת לצורך המבעיר ולא לשם הזיק. ולפי זה ניתן לבאר את דברי רש"י, שגדר תחילת עשייתו לנזק הוא שהדבר מתחילת יצירתו עומד להזיק ולשם הוא מכוון. וראיתי שכך מדקדקים בלשון של רש"י בדף ג: שרש"י כותב 'עומדים לנזק', שזוהי מהות עמידתם של אסו"מ ברשות הרבים – להזיק, ולזה מכוון רש"י בדף ו. שהיה על המניח לעלות על דעתו מציאות של נפילת האסו"מ ומשום כך הוי תחילת עשייתו לנזק, שכל מהות הנחת האסו"מ בגג היא להזיק.

ג. בור י' ובור ט'.

בדף ג., כחלק מהבירור אם תולדות אבות נזיקין כיו"ב או לא, מעלה את אב בור ודנה בו ביחס שבינו לבין תולדותיו. ואומרת הגמרא כך:

"תולדה דבור מאי ניהו, אילימא אב עשרה ותולדה תשעה, לא תשעה כתיבי ולא עשרה כתיבי (וע"כ יש להחשיב שניהם אבות), הא לא קשיא "והמת יהיה לו" אמר רחמנא, וקים להו לרבנן עשרה עבדן מיתה תשעה נזיקין עבדי מיתה לא עבדי, סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזיקין".
העיקרון העולה מתוך דברי הגמרא הוא שיש חילוק באב נזק בור אשר לא נמצא באב נזק אחר, והוא החילוק שבין בור ט' לבור י' (וכל אחד אב בפני עצמו), חילוק ברמות הנזק שנגרמות על ידי הבור, לעומת שאר אבות נזיקין שבהם לא מצאנו חילוק ברמות הנזק שהם יכולים לעשות.
ויש להבין: מה המקור מהתורה לכך שגם בור ט' וגם בור י' שניהם אבות של בור, הרי לפני כן אמרה הגמרא שלא ט' כתיב ולא י' כתיבי? ובמה נתייחד אב נזק בור משאר אבות נזיקין, שדווקא בו אנו מוצאים שתי מדרגות של נזק שיכול לגרום ושניהם אבות?

רש"י מעלה שתי לשונות המבארות את דברי הגמרא (ופותרות את שתי הבעיות שהצגנו לעיל: מהו החילוק בין בור ט' לי' ומהו המקור בתורה לבור ט').

"אב עשרה - בור עמוק י' טפחים היינו אב דבכך דרכו להמית.
וזה אב לנזיקין - דאם נפל שור בבור תשעה ומת פטור בעל הבור ואם הוזק חייב ואב הוא דהא מדיוקא דקרא נפקא מדכתיב והמת יהיה לו דמשמע בור עשרה דבר מקטיל הוא חייב במיתת השור הא בציר מהכי במיתה לא חייב הא בניזיקין מתחייב"
לישנא אחרינא- סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזיקין דכי היכי דנפיק לן מקרא בור עשרה למיתה נפקא לן בור ט' לנזיקין דכתיב ונפל שמה שור או חמור משמע בין מת ובין הוזק בעל הבור ישלם ומיהו אם מת השור אמור רבנן בבור תשעה פטור דלא מחמת הבור מת דאין בו כדי להמית אבל הוזק חייב דבור תשעה בר נזיקין הוא".

א] לגבי המקור של בור ט' בתורה מבואר בלישנא קמא שאכן בור ט' לא כתיב, אלא הוא נלמד **מדיוק בפסוקים**. שהרי כתוב "והמת יהיה לו" וזה ודאי מדבר על בור י' שדרכו להמית ודווקא אז חייבה התורה על מיתת השור, ומכאן נלמד שפחות מכך בעל הבור לא יתחייב במיתת השור אלא רק בנזיקין. לעומת זאת בלישנא השניה מבואר שבור ט' כתוב בתורה במפורש כמו בור י', שהרי כתוב בתורה "ונפל שמה שור או חמור" ובנפילה זו יתכן שהשור הוזק או שמת, שהרי לא כתוב 'ומת', וחז"ל שידועים שבור ט' לא ממית אלא בור י' ממית, באו ואמרו ששור שמת בבור ט' בעל הבור פטור על מיתת השור.

הקושי העולה על הלישנא קמא ברש"י היא, שרש"י על המשנה כתב ש'אבות' קוראים למה שכתוב בתורה במפורש, אם כך כיצד רש"י אצלינו מבאר את כוונת הגמרא שבור ט' הוא אב לנזיקין מדיוק בפסוקים, הרי שבור ט' לא כתיב במפורש? כעין זה הקשה בתוספות **הרא"ש**, שסוף סוף בור י' שכתוב במפורש בתורה הוא אב, אבל בור ט' שנלמד מסברא הוא תולדה ככל התולדות שנלמדות מסברא מהאבות?! (ומכורח הקושיא הכריע כלשון השניה ברש"י).

אמנם מלשון רש"י נראה שלא כמו שהבין אותו התוספות רא"ש, שרש"י לא מזכיר בדבריו שבור ט' נלמד מסברא אלא 'מדיוקא דקרא', ונראה שצריך להוסיף ולומר ברש"י שבור ט' לא רק שנלמד מדיוק בפסוק, אלא שאף כתוב בתורה מדיוק בפסוקים, לעומת בור י' שכתוב במפורש. וראיתי בספר 'שערי עיון' של הרב פינחס מונדשיין שליט"א שכתב לתרץ את הקושיא על רש"י, ולומר 'שדיוק נחשב לכתוב בהדיא'.

ב] בל"ק נאמר שבור י' הוא אב למיתה משום 'שדרכו להמית', ומוסיף רש"י בהמשך הלישנא שבור י' 'בר מקטיל הוא', ומכאן נשמע שבור ט' 'אין דרכו להמית', ואינו בר מקטיל – כלומר שלא אמורה לקרות בו מיתה. בל"א אומר רש"י שבור ט' פטור ממיתה משום שבור תשעה לא מחמת הבור מת, שאין בבור ט' שיעור כדי להמית, אבל הוזק בבור ט' חייב שבר נזקין הוא. ובאופן פשוט ניתן להבין שכוונת הל"א כל"ק, והמשמעות שלא מחמת הבור מת היא אכן משום שאין דרכו של בור ט' להמית, בור ט' אינו בר מיקטיל. אלא שהלישנות חלוקות רק לגבי המקור של בור ט' בתורה.

אלא שאם נדקדק נמצא ששתי הלשונות ברש"י מגדירות אחרת את היחס שבין בור ט' לבור י'. בל"ק כפי שראינו מדובר האם דרך הבור להמית או אין דרכו להמית, כאן יש הגדרה ברורה שבור ט' לא אמור להמית כלל, ואם אכן תצא מיתה תחת הבור הדין יהיה ככל נזיקין שקוראים שלא כדרך הרגילה ויהיה פטור משום אונס, ורק בור י' שדרכו להמית, שבו המיתה היא חלק מדרך הבור, בה אדם חייב על נזק של מיתה.

ול"א מבואר אחרת לגמרי, של"א אומרת שמיתה בבור ט' 'לא מחמת הבור מת', ומבואר מכך שבור ט' 'אין בו כדי להמית', המשמעות היא משום שהמיתה הנעשית בבור ט' לא נעשית כולה מחמת הבור, ואין בו את כל הסיבות למיתה. ופירושו של דבר הוא שבור ט' אכן דרכו להמית, וגם בו קיימת האפשרות למיתה, אלא שבבור ט' לא מונחות בבור עצמו כל הסיבות למיתה, אלא מונחות סיבות וגורמים נוספים שהביאו אל המיתה, לעומת בור י', שבו אכן מתקיים 'שמחמת הבור מת', כלומר שכל סיבות המיתה מונחות בבור עצמו.

וממילא מבחינת בעל הבור, בבור ט' הוא לוקח אחריות על נזקי הבור ולא על מיתת הבור, שהיות והמיתה אינה מחמת הבור, בעל הבור לא לוקח אחריות על מה שלא קורה מחמת הבור, כמו כל דבר שאין אדם חייב עליו כשלא נעשה בשליטתו, אבל בבור י' שבו המיתה היא מחמת הבור עצמו, בעל הבור לוקח אחריות על כל נזקי הבור, ואף על המיתה שיכולה לקרות בבור. ולפי דרך זו ברש"י התחדש שבאב נזק בור אנו מחשבנים עד כמה הנזק כלול בתוך המזיק בור, כל נזק שנעשה בבור אנו מודדים את היחס שבין הנזק למזיק, עד כמה הבור אחראי על עשיית הנזק.

ושורש החידוש נעוץ בדברי הרשב"א שראינו לעיל, שהרי הרשב"א מנה ג' חסרונות שיש בבור על פני שאר אבות נזיקין, ושנים מהם היו זה שהניזק הוא זה שבא אל המזיק והוא זה שמזיק את עצמו וניזוק מקרקע הבור, וחידשה התורה שאע"פ שהניזק בא אל המזיק והוא הזיק את עצמו אני חייב על נזקו, ובעצם כלול בתוך חידוש זה שאני חייב על מה שהניזק הזיק את עצמו בגללי ועל מה שיצרתי ומחמת זה הניזק ניזוק, ולא במה שהוא הזיק את עצמו, משא"כ בשאר אבות נזיקין שדרכם לילך והם אלו שפועלים את הנזק בניזק שכל מה שהם יזיקו יהיה כתוצאה מהמזיק שאני יצרתי וכל מה שיקרה מחמתם מיוחס אלי, אך בבור אני חייב רק על אותו חלק הקיים בבור שהוא קיים מסיבתו.

והנה, הרמב"ם (נזקי ממון יב, טו) כותב: "שהנזק בכל שהוא דבר מצוי וידוע ואין המיתה בכל שהוא מצויה, והרי הוא כמו אונס". הרמב"ם מגדיר את ההבדל שבין בור י' לבור ט' לענין מיתה על פי השכיחות שבנזקי בור, שלעומת בור י', בור ט' לא מצוי שימית. הגדרה זו מותאמת ללשון

הראשונה ברש"י, האם דרך הבור להמית או לא, והיות שבבור ט' אין המיתה מצויה שאין דרכו להמית, במידה והתרחשה מיתה בבור הרי זה ככל הנזקין שאדם פטור עליהם אם נעשו שלא בשליטתו, ולא כדרך הרגילה של המזיק, ולזה הרמב"ם מתכוון שאומר שמיתה בבור ט' הרי היא כמו אונס, מיתה שנעשתה שלא תחת שליטתי ואחריותי.

לעומת זאת, מדברי **התוספות** (י. ד"ה ליכחה) ניתן להביא ראיה ליסוד בגדר חיוב 'בור' העולה מרש"י בלישנא השניה, מכך שתוספות מחלקים בין אש לבור שגרמו לנזק שאין רגילות שיזיקו, שאש שליכחה ניר ואבנים חייב על נזק, אע"פ שאין רגילות שאש תבעיר אבנים וניר, ואילו בבור ט' שהמית פטור כיוון שאין רגילות שבור ט' ימית, ולכאורה תמוה, אם גם אש וגם הבור גרמו להיזק שאין רגילות שיזיקו, לכאורה הדין צריך להיות שבשניהם יהיה פטור!?

אלא שהחילוק של תוספות בין אש לבור הוא כפי שאמרנו, שגם בור פחות מעשרה יכול להמית, אלא שבבור אני מחייב רק כאשר כל סיבות הנזק כלולות בבור ונגרמו מחמתו, ולא כאשר יש גורמים נוספים שהביאו למיתה בבור, וזה לעומת שאר אבות נזיקין שדרכם לילך ולהיזק, והם אלו שפועלים את הנזק בניזק, הרי שבהם כל הסיבות לנזק כבר כלולות בהם עצמם ואין גורמים שתלויים בניזק שהביאו אל מציאות הנזק.

שיטת התוספות

תוספות מקשים על פירוש רש"י שלוש קושיות, ובעקבותיהן חולקים עליו, ומפרשים כך:

"ע"כ נראה לפרש- דסתם בור **עמוק הרבה** וצריכי 'בור' 'והמת יהיה לו' דאי לא כתיב בור הוה אמינא כל דקטיל ואפילו אין בו כדי להמית ואי כתיב בור הוה אמינא דוקא בור ולא שיח ומערה דגזירת הכתוב הוא ולהכי איצטריך תרוייהו. והכי פריך- לא ט' כתיב ולא י' כתיב בהדיא, ומסיק 'סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין', פירוש- כיון דבור י' לא כתיב בהדיא אלא מפקיה מסברא מוהמת יהיה לו דבעינן כדי להמית וקים להו לרבנן דהיינו בור י', בור ט' נמי הוי סברא דהוי אב לנזקין כיון דיש בו כדי להיזק".

וביאור דבריהם הוא, שבור י' נלמד מסברא ולא מפורש בפסוקים, שהרי ישנם שני פסוקים "כי יפתח איש בור" ו"והמת יהיה לו", ושני פסוקים אלו נדרשים, שאם לא היה נכתב 'כי יפתח איש בור' היינו מפרשים את הפסוק 'והמת יהיה לו' שאדם חייב על כל מיתה שנעשית בבור, ואם לא היה נכתב 'והמת יהיה לו', אלא רק את הפסוק של בור, היינו אומרים שרק על בור עמוק הרבה חייבים, שסתם בור הוא בור עמוק ושאינו וודאי ממית, ורק עכשיו שנכתב גם 'בור', וגם 'והמת יהיה לו' למדנו שצריך שיהיה בבור שיעור כדי להמית והוא בור י' טפחים כפי שידוע לחכמים. וממילא גם בור ט' נלמד מסברא, וגם לו יש מעמד של אב, משום **שהתורה משמיעה לנו ללכת אחר הסברא**, והיא, שבור ט' הוי אב משום שיש בו כדי להיזק.

ד. מחלוקת רב ושמואל בבור שלא הפקירו.

בהמשך, כחלק מהחיפוש על האב שתולדותיו לאו כיוצא בו, מעלה הגמ' אפשרות של אסור"מ שהניחן ברשות הרבים שהם תולדה של בור, ואומרת הגמרא כך:

"אלא אסור"מ שהניחן ברשות הרבים והזיקו. היכי דמי- אי דאפקרינהו בין לרב בין לשמואל היינו בור, ואי דלא אפקרינהו, אי לשמואל דאמר כולם מבורו למדנו היינו בור, ואי לרב דאמר כולם משורו למדנו היינו שור".

נחלקו רב ושמואל בגדר אסור^מ שלא הפקירו, שמואל אומר שהם ממש בור לכל ענייניו ולכן הוא כיוצא באב, אך רב מחדש ואומר שאסור^מ שלא הפקירו נלמד משור, ומשום כך הוא כיוצא באב שור, שראינו כבר שבשור תולדותיהן כיוצא בהן.

לכאורה ההבנה היותר פשוטה היא דברי שמואל, שאסור^מ שלא הפקירו הוי בור, ודבריו אכן תואמים לדברי המשנה שאפינה את בור כדבר 'שאינ דרכו לילך ולהזיק', לעומת שאר האבות שהם דרכן לילך ולהזיק, ועוד שלא ניתן לומר בבור שהוא ילמד משור משום שהוא בעל חיים וכוונתו להזיק, מה שא"כ בבור.

ושיטת רב האומר שכל בור שלא הפקירו נלמד משור ולא מבור, היא המחודשת. ויש לשאול ולברר מנין לרב להכניס את החיוב של שור לבור שלא הפקירו? ובאמת נחלקו הראשונים בדעת רב, האם יש לרב סיבה לומר שבור שלא הפקירו אינו בור? ואם לא מה פשר דבריו. ומצאנו ג' שיטות בראשונים, שהם בעצם ג' מדרגות להבנת דברי רב.

התוספות והרשב"א (כח:) לעומת התוספות (ג):

לקמן כח: סוגיא מקבילה לסוגיא שלנו עם הבדל לשוני: "מכדי אבנו וסכינו ומשאו מבורו למדנו...ורב הני מילי היכא דאפקרינהו, אבל היכא דלא אפקרינהו **ממונו הוא**".

תוספות והרשב"א מקשים על דברי הגמרא מהגמרא בדף נא בה מבואר שרב סובר שבור שלא הפקירו חייב משום בור, הפוך מהמבואר לפנינו בדף כח: שחייב רב בבור שלא הפקירו משום שור!?

ומתרצים תוספות כך:

"ומיהו נראה דרב מצי סבר שפיר דהפקיר רשותו ולא בורו נמי חייב אף על גב דאבנו וסכינו ומשאו דלא אפקרינהו לא הוי בור לרב היינו משום דעדיפי מבור ואיכא נמי לחיובינהו משום שור ולחייב בהן את הכלים".

וכן תירץ הרשב"א: "אסור^ם שלא הפקירן דלא עבדינהו רב כבורו לאו משום דגריעי לדידיה מבור, אלא דעדיפי מיניה ועביד להו כשורו לחייב על הכלים".

וביאור דברי התוספות והרשב"א הוא, שוודאי שרב סובר שעל בור ברשותו חייב משום בור ורב לא חלק על שמואל על ההבנה הפשוטה והיסודית שכל דבר שיש לו את המאפיינים של אב מזיק בור הוא קודם כל בור וזה העיקר. אלא שבבור שלא הפקירו יש את מעלה שהוא גם ממונו שהזיק, ושרב אומר שזה לא הוי בור הכוונה היא משום שהוא עדיף מסתם בור, משום שיש בו מעלה נוספת והיא מעלת הממון, וממילא ניתן לחייב גם את הכלים.

הרי שתוספות והרשב"א מבארים שמדובר בגדר עצמאי שכל בור שהוא גם ממונו יש לו את מעלת החיוב הנלמדת בדין ממונו שהזיק ולכן בבור כזה ניתן לחייב על הכלים.

ואת סברת דבריהם ניתן להבין על פי היסוד שהעלנו לעיל בחידוש התורה בנזקי בור שחידש הרשב"א, שהרשב"א הביא ג' טעמים בחידוש שיש בבור, ובעצם שלושת העניינים הם מרכיבים את היסוד שבבור אני ממתחייב על הסיבות שלי שמונחות בבור, ולא על מה שמתרחש שלא מסיבתו. וכאשר אחד מג' העניינים חסר אזי ניתן יותר לייחס את נזק הבור אלי ולהרחיב את החיובים שקורים בבור, שכבר מונחים בבור סיבות נוספים המיחסים את הנזק אלי, ולכן סובר

רב שכאשר מדובר על בור שלא הפקירו נכון שהיסוד הוא שהוא בור, אבל אין כאן את כל החסרונות הקיימים בסתם בור שכאן מדובר על בור שהוא ממונו, ומעצם מציאות זו ניתן יותר לראות את הקשר שלי ואת הייחוס שלי אל בור, ומילא לחייב אותי יותר על הנזקים שבו (וכדברי התוס' שם, בור ברשותו הסיבה שאינו שור היא טכנית).³

ולפי דבריהם מתורצת התמיה על דברי רב, שאכן רב לא חולק על שמואל שכל דבר המתאפיין לבור הינו בור, ואין שום סיבה לומר לא כך, רק שרב מוסיף שלבור שלא הפקירו שיש לו את מעלת הממון אשר להחיל עליו את גדרי החיוב שמצאנו בממונו שהזיק ולחייב על נזקי כלים בבור זה.

לעומת תוס' והרשב"א, **תוספות** בג: (ד"ה משורו) שהתקשה במה שהקשנו על דברי רב מתרץ כך: "ומפרש רשב"ם דאתי מבור ושור ממה הצד", כיון שמצד אחד הוא ממונו ומצד שני אין דרכו לילך ולהזיק.

ודברי תוספות אלו אינם כדברי התוספות בכח: הסובר שבור שלא הפקירו אפשר לחייבו מצד בור לחוד ומצד שור לחוד, שהרי תוספות כאן סובר שבור שלא הפקירו חשיב מזיק חדש שנלמד על ידי צד שווה של שור ובור לכן גם תוס' כאן נשאר בקושיא מדוע חייב על הכלים באסור"מ

---

³ ועל פי היסוד המתברר מתוך דברי הרשב"א ניתן להבין את שיטת רב בבור שחייבה עליו התורה **להבלו ולא לחבטו**, שהרי ההבל לעומת החבטה הוא דבר שאדם יוצר אותו על ידי חפירתו את הבור, ולעומת החבטה שבבור שהיא נעשית ע"י 'קרקע עולם' כלומר שאני לא זה שהזקתי לך אלא אתה זה שהזקת את עצמך וניזוקת בקרקע, ובעצם יש את הבל הבור שאותו המציא בעל הבור, וההבל הוא החלק בבור המיוחס יותר אל בעל הבור, שדווקא דרכו הנזק מיוחס אליו, והיכולת לתבוע מבעל הבור תשלום על הנזק זה רק ממה שקרה תחתיו ותחת אחריותו ומחמתו, וההבל הוא זה שתחת אחריות בעל הבור וקרה מחמתו, לעומת החבטה שאינה תחת אחריותו של בעל הבור והניזק לא ניזוק מחמת בעל הבור, שהיא בעצם קרקע עולם.

וכן על פי דברים אלו ניתן לראות שהרשב"א הולך לשיטתו בסוגיית 'איגנדר', המשנה בדף נ: מביאה דין שאם אדם חפר בור שעומקו עשרה טפחים ונפל לתוך הבור שור או חמור ומת בעל הבור חייב, והגמרא בדף נא. מעמידה את המשנה במציאות של 'איגנדר', כלומר שהשור שוכב ומתגלגל על הקרקע ונופל לבור. ואומרת הגמרא שעל מקרה זה אמרה המשנה שהחופר בור 'חייב כאשר נפל לתוכו השור ומת, אך אם השור היה הולך על רגליו ונופל לבור אז די בבור 'טפחים בכדי לחייב על מיתת השור בבור, שהרי יש את ד' טפחים של חלל מהקרקע עד לגוף הבהמה, ואנו מחשיבים את זה לחלק מהבור שהרי זה חלק ממה שאליו השור נופל, ונמצא שהבור הוא בעל 'טפחים שעליהם חייב בעל הבור במיתת השור.

ונחלקו הראשונים איך להתייחס לדברי הגמרא:

רבינו אפרים (על הרי"ף בסוגיה אות א') מבין שאכן זוהי מסקנת הגמרא, ובהמה שנפלה לבור דרך הילוכה בודקים האם יש 'טפחים מכרסה עד לקרקע הבור ואם ימצא שכן חייב.

הרשב"א מקשה על הבנה זו ג' קושיות, וסובר שלא נכון להעמיד את המשנה שמצריכה בור של 'טפחים דווקא באיגנדר, וכאשר השור נופל כדרכו אז די בבור ו'. ומבאר הרשב"א שכוונת הגמרא היא שמכיוון שבבור שאין בו עשרה פטור ממיתה במקרה של איגנדר, לכן שנינו בור 'ללמד על כך שלא חייבה התורה בבור **אלא בבור שיש בו לעולם כדי להמית אפילו באיגנדר**, אך פחות מעשרה פטור אפילו כשהלכה כדרך הילוכה.

וניתן להבין שהרשב"א הולך לשיטתו, שבבור יש חיסרון שהניזק הוא זה שמזיק את עצמו, ומונחות סיבות בניזק שהביאו לנזק שלא מיוחסות למזיק כלל, ובעל הבור לא לוקח אחריות על מה שקורה בבור שלא מחמתו ובאחריותו, ובמה שהניזק הזיק את עצמו, אלא בבור האדם מתחייב על מה שהוא יצר ומה שמיוחס אליו ושקורה תחת אחריותו, ולכן זה שיש חלל ד' מהקרקע עד לגוף הבהמה על זה בעל הבור לא לוקח אחריות, שהרי זה לא דבר שהוא יצר וחייד, זהו דבר שהיה גם בלעדיו כמו קרקע עולם, ובעל הבור מתחייב אך ורק על החפירה שחפר בקרקע בהתאם לעומקה, ולא על מה שכבר קיים וכלול בשור.

וניתן להוסיף ולומר ששאר הראשונים החולקים על הרשב"א לא חולקים עליו על עצם היסוד בחידוש התורה בחיוב בור שמחדש הרשב"א, אלא שכל מחלוקתם היא נקודתית איך להתייחס אל החלל שבין הקרקע לגוף הבהמה, האם זה נחשב לחלק מחפירת הבור, שבעל הבור רותם את חלל הבהמה לבורו כדי להמית, ובורו הוא שכשיהיה מפגש בין בור עמוק ו' לחלל הבהמה יתרחש מיתה בבור, או שאני מתייחס לחלל כדבר המנותק מהמעשה של בעל הבור, והיחס לחלל הוא שהוא מיוחס אל הניזק והוא אחראי עליו.

שלא הפקירן הרי נלמדים גם מבור, ואילו לתוס' בכח: לא קשה כיון שאפשר לחייבו משום שור לחוד.

ועל כך שתוספות נשאר בשאלה על הסוגיה בדף כח' ניתן לומר כך:
א. ניתן לתרץ את הקושי ולומר שהסיבה שתוספות נשאר בשאלה על הגמרא שם היא משום שתוספות מבין שהפטור של נזקי כלים בבור נובע מכך שהתורה פטרה נזקי כלים בבור, והיות שכך היה לרב לפטור על נזקי הכלים אפילו שהמזיק נלמד בצד שווה, שהרי הצד שבור שבו פוטר את הכלים. אך אם נאמר שהיסוד הוא שהתורה בכלל לא מחייבת נזקי כלים בבור, כלומר לא שיש חיוב על נזקי הכלים בבור וחידשה התורה שפטור עליהם, אלא החידוש הוא שלא מתחיל כלל חיוב, אז אכן דברי הגמרא מובנים, שאפילו אם המזיק נלמד מצד שווה, אמנם אין חיוב על הכלים מצד הבור שבו, אך כן יש חיוב מצד האב הנוסף שבצד השווה⁴.
ב. ניתן לבאר את המחלוקת בין בעלי התוספות על פי יסוד ששמעתי מהרב אורי רותם שליט"א. כפי שאמרנו לעיל הרי שישנו הבדל לשוני בהצגת המחלוקת בין רב ושמואל ובעיקר בדברי רב בג: לכח: לשון הגמרא בדף כח: הוא כך:

"מכדי אבנו וסכיננו ומשאו מבורו למדנו וכולן אני קורא בהן שור ולא אדם חמור ולא כלים, והני מילי לענין קטלא, אבל לענין נזקין אדם חייב, וכלים פטורין, ורב הני מילי היכא דאפקרינהו, אבל היכא דלא אפקרינהו ממונו הוא"

מדוייק כאן כדברי התוספות והרשב"א, שבור שלא הפקירו הוא אכן ביסודו בור, אך היות והוא גם ממונו יש לחייב על הכל כדן ממונו שהזיק. שלא נאמר משורו למדנו, אלא 'ממונו הוא' כלומר שאמנם אפשר ללומדו לחלוטין מבור, אך כיון שהוא ממונו אנו לומדים אותו משור. אך לשון הגמרא בדף ג: הוא: 'אי לשמואל דאמר כולם מבורו למדנו... ואי לרב דאמר כולם משורו למדנו'. כאן בגמרא משמע שלא כפי הגמרא בדף כח, שהגמרא כאן לא מביאה את הפטור של כלים ומיתת אדם בבור, ושעל זה מתווכחים רב ושמואל מתי חלים פטורים אלו, אלא יש כאן ויכוח בין רב ושמואל בעצם ההגדרה של אב מזיק בור, מתי אני אומר שיש כאן אב בור ומתי לא. לפי הצגת הגמ' דברי רב כאן, שמשמע שאין ללמוד מבור לעצמו ומשור לעצמו, אלא משורו למדנו.

שיטת רש"י

רש"י כותב: "כל תקלה שלא הפקירה משור למדנו, מה שור שהוא ממונו ואם הזיק חייב אף כל ממונו אם הזיק חייב", ועוד כותב רש"י: "ולאו תולדה דבור נינהו".
וכתב רש"י בדף כח: (בד"ה "דאפקרינהו"): "כי בור, דסבר רב בור שחייבה עליו תורה בהפקיר רשותו ובורו הוא דחייבתו".

רואים בדברי רש"י שלמד באופן יותר קיצוני מדברי התוספות שראינו לעיל, שלרב אכן יש סיבה לומר שבור שלא הפקירו יהיה חייב משום שור ולא משום בור כלל, שהרי מדגיש רש"י בדבריו

⁴ ואם כך, אפשר לומר שלא רק בנזקי כלים בבור אלא בכל אבות נזיקים במקומות שאין בהם חובת תשלומי נזיקין, אין זה נובע מחמת פטור, אלא מחמת זה שבתורה עצמה מלכתחילה אין כלל חיוב.

'כל תקלה שלא הפקירה משורו למדנו', וכן רואים בדף כח: שסבר רב שבור שחייבה עליו תורה הוא דווקא בהפקיר רשותו ובורו, וכל זמן שהבור ברשותו אין זה הבור שחייבה עליו התורה, אלא שכל בור שלא הפקירו הרי שהוא שור.

שיטת רש"י צריכה ביאור- מה הסברא שיגרע דין הבור לגמרי, ובור שלא הפקירו ילמד משור בלבד?

א. הסבר הפנ"י: והנה, הפני יהושע תמה על שיטת רב והקשה, שהרי ההכרח של הגמרא לומר שתולדות כיוצא בהן הוא משום היסוד של 'מאי שנא קרן שכוונתו להזיק... הני נמי כוונתם להזיק וממונך ושמירתן עליך', כלומר שיש זיהוי והתאמה גמורה בין האב לתולדה. אבל באסו"מ שלא הפקירם בהם אין התכונה של כוונה להזיק, ואם כן כיצד אומר רב שדינם כדין קרן?! ועוד שאם כך יש מקום לומר שעליהם אמר רב פפא תולדותיהן לאו כיוצא בהן? ובכדי ליישב את דברי רב ושיטת רש"י מעלה הפני יהושע יסוד בהבנה ביחס שבין האבות לתולדות, המשנה את ההבנה שבמהלך דברי הגמרא, וזהו תורף דבריו:

כשהגמרא חוזרת ואומרת על כל אב ותולדה 'מאי שנא... הני נמי', אין הכוונה שבכדי להשוות בין האב לתולדה צריך שיהיו לתולדה כל מעלות האב ותשווה לאב בכל פרטיה, שהרי עיקר נידון הגמרא הוא בעיקר חיוב התולדה האם היא חייבת כאב או לא, ומאחר שגילה הכתוב שכל ארבע אבות נזיקין חייבים, בהכרח שאין צורך דווקא במעלה מסוימת מאלו המעלות שבארבע אבות נזיקין כדי להתחייב על תשלום הנזק, אלא די בכל מעלה שהיא כדי לחייב, וכל תולדה וכל מעלה יש לדמותה לאותו אב ששוה לה יותר מלאב אחר, אע"פ שאין לה את כל המעלות כמו לאב, והיא תתחייב בתשלומין כמו האב. ואם כן באסו"מ, מאחר שהתרבו לעיקר דין תשלומין ממילא יש לתת להם לגמרי דין שור, שכן דעת רב שאסו"מ שלא הפקירו **דומים לשור יותר מאשר שאר מזיקים לפי שהן ממונו כשור**.

ב. הסבר נוסף: כאשר התורה לימדה על שור שהזיק הרי שהיא לימדה כלל שאדם חייב על 'ממונו שהזיק'. התורה משתמשת בשור לא בשביל ללמד על נזקי שור בפני עצמו, אלא כדי ללמד על כל נזקי ממונו דרך נזקי שור, וכלול בלימוד זה שכל דבר שהוא ממונו, אם הזיק חייב עליו מדין ממונו שהזיק.

ממילא כאשר מגיעים לפרשיית בור הרי שכאן התורה מחדשת שאדם חייב אף על הזיק שאינו ממונו, התורה מדברת על סתם בור היינו בור ברשות הרבים, ובעצם מחדשת על נזקים שאדם חייב עליהם גם כאשר הם אינם ממונו.

וכך מודגש ברש"י בדף ג: שכל דבר שהוא ממונו נלמד משור, ששור הוא ממונו שהזיק, וכן אומר רש"י בדף כח: שבפרשיית בור שחייבה התורה, התורה מדברת על בור שאינו ממונו, שיש לחדש **שגם על מזיק כזה האדם חייב עליו**.

ובזה שמואל חולק על רב, וסובר שכאשר דברה התורה על פרשיית שור היא דברה דווקא על שור שהזיק, והוא ממון שהולך ומזיק, ומילא דווקא על ממון שדרכו לילך ולהזיק האדם חייב חיובי נזיקין ולא על ממון כזה שהניזק מביא את עצמו אל הנזק, ולכן כאשר מדברת התורה על פרשיית בור היא מדברת על מזיק שהוא 'תקלה', על מזיק שאין דרכו לילך ולהזיק שאדם חייב עליו תשלומי נזיקין.

וכן מבוארת שיטת שמואל בגמרא בדף מח: שהגמרא אומרת שם לשמואל 'כל תקלה בור הוא', כלומר, שבפרשיית בור התורה חידשה שאדם חייב אף על מזיקים שנתקלים בהם.

אלא שהקושי לפי הבנה זו ברש"י היא מהמשנה בדף ב. שהמשנה עושה דירוג באבות נזיקין ומבדילה בין דבר שדרכו להזיק לשאין דרכו להזיק, ובין כח אחר מעורב, וכן הלאה, ומדגישה המשנה 'שלא ראי זה כראי זה' כלומר כל אב שונה במהותו מאב אחר ואין ללמדם אחד מהשני, ולפי זה אם היה כתוב אב אחד ולא יותר לא היינו לומדים לשאר אבות, ואם כן כיצד ניתן ללמוד בור שלא הפקירו משור, הרי שבמשנה מבואר שלא היה אפשר ללמוד שור מבור? וניתן לבאר- שאכן בור שלא הפקירו נלמד משור, היסוד שאדם חייב על כל ממונו שהזיק נלמד משור, אלא שהחיסרון הוא שמה שאני יכול להוציא לפועל לכדי חיוב זה רק ממון שדרכו לילך ולהזיק, ובאמת לולא החיסרון שהמציאות של שור היא שדרכו לילך ולהזיק היה אפשר ללמוד משור לכל סוגי הממון, אך כאשר הנושא המדובר הוא שור, אף שיש כאן יסוד לכל הממון השייך לאדם, אך מה שניתן לחייב בפועל זה רק על ממון שדרכו לילך ולהזיק. וכאשר באה התורה וחידשה את פרשיית בור היא חידשה בזה שני דברים, ראשית שאדם חייב על נזקי בור שהפקירו. ובנוסף לכך דרך פרשיית בור יש לנו גילוי מילתא על אב מזיק שור, שאדם חייב אף על ממון שאין דרכו להלך ולהזיק, שעיקרו נלמד משור, ובור בא וגילה שמה שאמרנו בממון כולל את כל סוגי הממון.

ה. מחלוקת רבי ורבנן בחופר בור ובא אחר והשלימה

איתא בברייתא (י., נא.): "אחד החופר בור תשעה ובא אחר והשלימה לעשרה האחרון חייב, רבי אומר אחר האחרון למיתה אחר שניהם לנזיקין".

והגמרא בדף נא. בהמשך דבריה מבארת את מחלוקת רבי ורבנן שנחלקו בדרשת הפסוקים. נאמר בתורה "כי יכרה איש בור" מכאן שאחריות הבור היא על אחד ולא על שניים, והחיוב הוא דווקא על השני מכך שנאמר "והמת יהיה לו", למי שהפך את הבור לבור של מיתה. ואילו רבי דורש את הפסוק לענין אחר, וממילא הוא מחייב את שניהם לענין נזקי הבור. ובאופן פשוט נראה לבאר את מחלוקת רבי ורבנן, שרובנן יש מושג שנקרא 'חידוש הבור', שכמו שראינו בסוגיא של בור ט' ובור י', שכל אחד מהם הוא אב מזיק בפני עצמו, ואם כן כל אחד הוא מיוחד כשלעצמו, ולכן לפי רבנן יש חידוש בבור מהפכתו מבור ט' לבור י', שהבור הוא כבר לא אותו בור שהיה קודם, אלא חל בו חידוש ומהות אחרת, ולכן רבנן אומרים שנסתלקו מעשי ראשון והשני מתחייב בכל נזקי הבור.

ורבי אכן מסכים לשיטת חכמים בהגדרת חידוש הבור, אך מצמצם את החידוש וסובר שלא נסתלקו מעשי ראשון לגמרי, אלא התחדש בבור רובד חדש של מיתה, ומילא התווסף מתחייב נוסף, שחייב ביחס למה שחידש בבור והוא למיתה, אך לנזיקין של הבור שניהם חייבים. ובעצם נחלקו רבי ורבנן בהסתכלות על הבור אחרי שהתחדש בבור המיתה, האם אני מחלק את הבור לשניים, לחלק הנזיקין בפני עצמו ולחלק המיתה בפני עצמו, או שאני מסתכל עליו כיחידה אחת.

ולפי זה היה מתבקש לומר שאם השני לא חידש כלום בבור, אז לא תהיה מחלוקת בין רבי ורבנן ויסכימו שניהם ששניהם חייבים. וכך מבואר מדברי **התוספות** (נא. ד"ה אחרון), שאומר שכל המחלוקת של רבי ורבנן היא דווקא בגלל שהשני חידש בבור דבר שלא היה בו מתחילה, ולכן אם הראשון יחפור ח' והשני ישלים לט' כולם חייבים בנזיקין. וכמו כן במקרה שאחד חפר בור י' ובא אחר והוסיף לעשרים, או אפילו ל"א ששניהם יהיו חייבים על נזקי הבהמה ומיתתה בבור. שהרי בכך שכל אחד הוסיף בבור עוד כמה טפחים, הרי שחלק ממה שמתרחש בבור קורה באחריותו.

אמנם **רבינו יהונתן** (מובא בשטמ"ק י.) והרא"ה (מובא בשטמ"ק נא.) חולקים על תוספות וסובר ששיטת חכמים היא שגם במקרה בו הראשון חפר פחות מט' כגון שחפר ד' ובא השני והשלימה טפח, או יותר עד לט', שגם אז נסתלקו מעשי ראשון והשני חייב על הכל. וניתן לבאר את סברת רבינו יהונתן ולומר שכל המוסיף אפשרות שלא היתה קודם בבור חייב, בדיוק כמי שמוסיף אפשרות של מיתה בבור, שהרי בור ט' יש לו אפשרות להזיק יותר ממה שיש בבור ח'.

והוסיף הרא"ה לחלוק על תוספות ולומר, שאם אחד חפר בור עשרה ובה אחר והוסיף בבור עוד כמה טפחים הרי שלא עשה ולא כלום, והראשון חייב שהוא עשה בור שיש בו שיעור בין לגבי מיתה ובין לגבי נזיקין (שעל מקרה זה תוספות אמר **למסקנא** שכולם חייבים, כמבואר בדבריו נא. ד"ה בור י'). ורק במקרה שהראשון חפר בור י' ובא השני והשלימה לעשרים ואחר לשלושים וכן הלאה אז כולם חייבים.

ובביאור דבריו ניתן לומר שבור י' כולל בתוכו את כל אפשרויות ההיזק הקיימות, ואף את המיתה, שאין היזק יותר גדול ממיתה, ומילא כל הוספה בבור כזה היא איננה משמעותית מאחר שהכל כלול בה, ואין מה לחדש בבור כזה יותר. אלא שאם הוסיף עשרה טפחים נוספים שזהו שיעור משמעותי לכשלעצמו אז ההוספה היא משמעותית, וכביכול הבור בנוי משני בורות שזה על גב זה ולכל אחד יש בעלות על הבור מצד ההוספה החשובה שהוסיף בבור ולכן כולם חייבים.

ו. פטור מיתת אדם ונזקי כלים בבור

בדף כח: אומרת הגמרא:

"וכולן אני קורא בהן שור ולא אדם, חמור ולא כלים. והני מילי לענין קטלא, אבל לענין נזקין

אדם חייב, וכלים פטוריין".

והמקור לפטור של כלים ומיתת אדם בבור הינו בדף נג: שדורשת הגמרא מהפסוק "ונפל שמה שור או חמור" שבא למעט 'שור ולא אדם חמור ולא כלים', ומכאן שאם נפלו כלים לבור או אדם ומת שבעל הבור פטור על נזקים אלו, ואפילו על כלים שהם חלק מהחמור או השור עצמו, כמו מרדעת שעל גביו וכדו' גם עליהם פטור⁵.

ועל דברי הגמרא יש לשאול שתי שאלות עיקריות:

ראשית מה סברת החלוקה בין אדם וכלים שלענין אדם הפטור הוא רק במיתה ואילו על נזקי אדם בעל הבור חייב, ואילו בכלים אין חלוקה בין היזקן למיתתן (שהוציא את הכלי מכדי שימוש לגמרי), ותמיד פטור על הכלים, מה הסברא לחלק?

ועוד- מה הטעם שהתורה פוטרת על כלים ומיתת אדם בבור?

⁵ עיין במשנה בדף נב. וברש"י שם ד"ה "בכלי שור".

היחס שבין אדם וכלים בנזקי בור

רש"י מבאר שהחילוק בין מיתת אדם בבור לנזקי אדם בבור מקורו מן הפסוק. שהרי הפסוק שמדבר על נפילת שור וחמור לבור מדבר על מיתתם בבור כמו שכתוב 'והמת יהיה לו', ולכן כשחז"ל דורשים על מיעוט אדם וכלים בבור המיעוט נאמר ביחס למיתתם בבור ולא לנזקה בבור.⁶

אלא שבכלים פטור תמיד ואין חילוק בין היזקן למיתתן (היינו להוציא אותם לגמרי מכלל שימוש), ומנמק רש"י שהסיבה לכך היא משום שכלים 'שבירתן זוהי מיתתן' (כמפורש בגמ' נד.). הרשב"א מוסיף ואומר שאפילו אם לא מדובר על שבירת כלי, אלא מדובר על בגד ובעל הבור גרם לטינוף הבגד שפטור, ומנמק כדברי רש"י 'שטינופן וקלקולן היינו מיתתן'. רבינו יהונתן (מובא בשטמ"ק) שלומד כדברי הרשב"א מעמיד שמדובר דווקא על בגדי משי וארגמן שהם סוגי בגדים יקרים מאוד וביחס אליהם אומרים טינופם זו היא מיתתן, אך ביחס לבגדים פשוטים שהם לא בעלי ערך לא אומרים טינופן זו היא מיתתן. והסברא היא שהיות ואין הם יקרים אין דרך בני אדם להקפיד על טינופם, ויתכן שאפילו בני אדם בעצמם מטנפים בגדים פשוטים, לעומת בגדים יקרים שבני אדם מקפידים עליהם וכל הרס מוריד את ערך הבגד לכדי מיתה בעיני בני אדם.

הרשב"א מביא את דברי הראב"ד המבאר את החילוק שבין אדם לכלים וכותב כך: "דבאדם שייך לחלק בין מיתה לנזיקין דתרוויהו שייכי באדם, אבל בכלים לא שייכי בהו והלכך לגמרי פטור בהו"

ונראה לבאר שכוונת הראב"ד שאומר שבאדם שייך לחלק בין מיתה לנזיקין ושני מידות אלו שייכים באדם היא משום שיש ערך עצמי לחייו של האדם, שגם כאשר האדם הוא חסר באיבריו וכדו' ולא מתפקד מעשית בחייו, מ"מ יש ערך עצמי לחייו, לכן שניהם שייכים בו, יש להזיק לאדם ויש להמיתו כלומר לפגוע בעצם החיים.

לעומת זאת, בכלים אין את החלוקה בין שבירתן למיתתן משום שכלי אין לו ערך עצמי, לעצם קיומו, אלא כל ערך הכלי נמדד על פי שימושו וייעודו, וכאשר הכלי יורד מערך זה, ולא ניתן להשתמש בו לדבר אליו הוא מיועד ויותר מכך כשלא ניתן להשתמש בו כלל, הרי שאין יותר ערך לכלי, וזוהי כוונת רש"י והרשב"א, שלא צריך להמית את הכלי בכדי שיאבד את כל ערכו, אלא הכלי מאבד את ערכו לגמרי אפילו בשבירתו, שעל ידי השבירה כבר אין ערך למציאות הכלי שאיבד מערכו השימושי, ואילו באדם יש את ערכו המעשי ויש את ערך החיים שלא תלויים בתפקוד המעשי של האדם בחייו.⁷

⁶ וכך פרשו התוספות בדף ג. (ד"ה לא) וז"ל: "ומ"מ לא ממעטינן אדם מנזיקין דקרא 'ונפל שמה שור' לא איירי אלא בבור עשרה".

⁷ וכך ביאר ערך השולחן (נזקי ממון תי, כו), שבכלים לא שייך לחלק בין מיתה לנזיקין 'משום שאין בהם רוח חיים ושבירתן ופגמתן זוהי מיתתן, ור"ל שכל דבר שאין בור רוח חיים נמדד על פי השימושים שלו ועל פי יחסו אל האדם, וכשהכלי מאבד ממדרגה זו הרי שערכו אבד לגמרי, לעומת דבר שיש בו רוח חיים, שכל זמן שיש בו רוח חיים הרי שהוא בעל ערך מעצם רוח החיים שבו גם אם ערך השימושים שבו והערך המעשי שבו פחת.

דרך נוספת לבאר את החילוק שבין נזקי אדם וכלים בבור היא על פי דברי הר"מ מסרקסטה המובא בשיטת מקובצת וזה לשונו:

"וכלים נמי שנשברו בבור פטור, ששבירתן זו היא מיתתן, ואפילו אם נפחתו שם ולא נשברו... אית לן למימר דלא מחייב נמי בנזקיהן, דמנזקין הוא דאמעטו כלים מבור, דמיתה לא שכיחא בכלים שהרי השברים ראויים הן למלאכה כל דהו, הלכך וודאי משבירתן הוא דמעטינהו קרא"

ביאור הטעם של פטור מיתת אדם וניזקי כלים בבור

המשך חכמה (משפטים כא, לג) וערוך השולחן (ח"מ תי, כו) מבארים את סברת התורה שפטרה נזקי אדם וכלים בבור ואומרים כך:

האדם הוא מספיק בן דעת בכדי להזהר לשמור את עצמו מן המיתה, וניתן להוסיף בדבריהם שגם כאשר כבר האדם נופל לבור גם אז יש שליטה של האדם על עצמו להחליט באיזו צורה ואיזו זווית הוא יפול לתוך הבור ובכך לשמור על עצמו מן המיתה, זוהי תגובה טבעית של האדם בכל מקרה שיהיה בו להישמר על נפשו, ולכן כשקרה מקרה של מיתת אדם בבור הרי שיש בעיה וחסרון ביד האדם שהגיע למצב כזה שהוא מת בבור, והוא זה שהביא את עצמו לכדי כך, ולכן אין תביעה כלפי בעל הבור. לעומת זאת בעלי חיים שאין בהם דעת כמו של אדם, אין בהם מספיק בכדי לשמור על עצמן מן המיתה, ובטח כאשר כבר נופלים לבור אין בהם את התגובה לשמור על עצמן וליפול בזווית מיוחדת בכדי שלא ימותו.

וביחס לכלים אומרים שכלים אינם הפקר, הכלים הם בשמירת בעליהן והם משגיחים על הכלים, והכלים הם תחת אחריות גמורה של בעליהן, והם אלו שהביאו את הכלים לבור וגרמו להזיקן (ערוך השולחן מוסיף שהיות והכלים תמיד בשמירה ע"י בעליהן והם משגיחים עליהם טוב, ובכל זאת קרה והוזקו הרי שמשמים גזרו על איש זה שינזקו כליו).

פטור נזקי כלים בבור בשיטת הירושלמי

תוספות (ג.) מביא את דברי הירושלמי (ה, ה) הלומד מכך שהיה לתורה לכתוב 'כי יפתח איש וכי יכרה איש בור', ובכל זאת כתבה התורה פעמיים בור בפסוק 'כי יפתח איש בור וכי יכרה איש בור' היא באה ללמד על כך שיש בור אחד למיתה ויש בור אחד בור לנזקין.

וזהו המקור של הירושלמי לחלוקה שיש בין בור ט' לנזקין לבין בור י' למיתה, ומוסיף תוספות ואומר: 'ומכל מקום לא ממעטינן אדם מנזקים דקרא דונפל לא ממעט אלא אמאי דכתיב בקרא בהדיא דהיינו בור עשר ולא איתורא'.

הרשב"א שמביא את הירושלמי מוסיף ומביא גם את מה שמפורש מירושלמי (ה, ו) שממעטים כלים מנזקי בור זה רק בבור עשרה שהוא בור של מיתה, אבל בבור של תשעה חייב על נזקי הכלים. וז"ל הירושלמי: 'וכשהוא בא לבור של מיתה את אמרת פטר על הכלים, וכשהוא בא לבור של נזקין את אמר חייב על הכלים'. ובעצם נמצא לפי זה שהבבלי וירושלמי חלוקים בגדר פטור נזקי כלים בבור, בבבלי סובר שבור פטור על הכלים בכל אופן, גם מבור של תשעה,

---

והראה לי הבה"ח יוסף חיים פרל שכך רואים גם כן מערוך השולחן באו"ח (קפג, ג) שכתב לעניין כוס של ברכה לברכת המזון, שיש מפרשים שהפירוש של 'כוס חי' הוא שהכלי יהיה שלם ולא שבור משום שבכלים שבירתן זוהי מיתתן, וכשהוא שבור לא מקרי חי.

והירושלמי סובר בנזקי כלים פטור בבור היינו בבור של מיתה אבל בבור של נזיקין חייב על הכלים.

ואת דברי הירושלמי שבור ט' חייב בנזקי בור ובור י' פטור, שלכאורה קשה להבין איך זה יתכן שבור י' פטור ממה שבור ט' חייב, שהרי כל בור י' כולל בו את הבור ט' שהיה לפניו, ואם כך המתבקש לומר שגם בור י' חייב על נזקי בור, ניתן להבין על פי היסוד שראינו במחלוקת רבי ורבנן, שבור ט' ובור י' הם שני מזיקים שונים ונפרדים, ובעצם כן עולה מדברי הירושלמי עצמו שהובא קודם לכן, ששני הבורות נלמדים בנפרד- 'בור' 'בור'.

המאמר נכתב להצלחתם ולרפואתם ולעילוי נשמתם של כל ישראל, אמן.